

Δώρημα Εύχαριστήριον

Τιμητικός Τόμος
Πέτρου Α. Γέμτου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΚΟΜΟΤΗΝΗ

Τι είδους πρόβλημα είναι ο ερμηνευτικός κύκλος;¹

Ο ερμηνευτικός κύκλος αποτελεί ένα βασικό επιχείρημα όλων όσων υποστηρίζουν την αυτονομία των ανθρωπιστικών επιστημών ή συνηγορούν υπέρ μιας εναλλακτικής μεθοδολογίας των ανθρωπιστικών επιστημών. Σε αυτήν την εργασία εξετάζω την εγκυρότητα του επιχειρήματος. Υποστηρίζω τη θέση ότι ο ερμηνευτικός κύκλος δεν είναι γνήσιο οντολογικό επιχείρημα, ούτε λογικό επιχείρημα και ως εκ τούτου δεν είναι σε θέση να νομιμοποιήσει την απαίτηση για αυτονομία των ανθρωπιστικών επιστημών. Καταδεικνύω ότι μάλλον είναι ένα εμπειρικό πρόβλημα, το οποίο έχει μελετηθεί από μακρού χρόνου με τα εργαλεία των εμπειρικών επιστημών.

Ο ερμηνευτικός κύκλος αποτελεί ένα βασικό επιχείρημα όλων όσων συνηγορούν υπέρ της αυτονομίας των ανθρωπιστικών επιστημών. Οι υποστηρικτές μιας εναλλακτικής μεθοδολογίας των ανθρωπιστικών επιστημών παρουσιάζουν τον ερμηνευτικό κύκλο είτε ως οντολογικό πρόβλημα, είτε ως ένα ειδικό μεθοδολογικό πρόβλημα των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Ένας από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της Ερμηνευτικής στον αγγλοσαξωνικό χώρο, ο Charles Taylor ισχυρίζεται για παράδειγμα (1985, p. 18): “This is one way of trying to express what has been called the ‘hermeneutical circle’. What we are trying to establish is a certain reading of text or expressions, and what we appeal to as our grounds for this reading can only be other readings. The circle can also be put in terms of part-whole relations: we are trying to establish a reading for the whole text, and for this we appeal to readings of its partial expressions; and yet because we are dealing with meaning, with making sense, where expressions only make sense or not in relation to others, the readings of partial expressions depend on those

1. Ο Καθηγητής Πέτρος Γέμος έχει ασχοληθεί επί σειρά ετών με προβλήματα της Ερμηνευτικής προτείνοντας πρωτότυπες και σημαντικές λύσεις. Η παρούσα εργασία εντάσσεται στην παράδοση της μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών, όπως αυτή συνδιαμορφώθηκε από τον τιμώμενο στον παρόντα τιμητικό τόμο. Για τις γενικότερες απόψεις μου περί Ερμηνευτικής ως κλάδου της φιλοσοφίας των κοινωνικών επιστημών *ίδε* Mantzavinos (2005).

of others, and ultimately of the whole.” Η κατανόηση μιας κοινωνίας εκλαμβάνεται ως κυκλική κατ’ αναλογικό τρόπο: μπορούμε για παράδειγμα να κατανοήσουμε ένα μέρος μιας πολιτικής διαδικασίας μόνο αν έχουμε ήδη κάποια κατανόηση του όλου, αλλά μπορούμε μόνο να κατανοήσουμε το όλον, αν έχουμε ήδη κατανοήσει το μέρος². Σε αυτήν την εργασία θέλω να εξετάσω την εγκυρότητα αυτού του επιχειρήματος. Θα ξεκινήσω με την σκιαγράφηση τριών παραλλαγών του προβλήματος (τμ.1). Θα τις υποβάλω κατόπιν σε κριτικό έλεγχο και θα προτείνω εναλλακτικές λύσεις (τμ. 2) πριν κλείσω με ένα σύντομο συμπέρασμα (τμ. 3).

1. Το πρόβλημα του ερμηνευτικού κύκλου

I. Είναι ο ερμηνευτικός κύκλος ένα οντολογικό πρόβλημα; Ο φιλόλογος Friedrich Ast (1808) ήταν ίσως ο πρώτος ο οποίος έστρεψε την προσοχή μας στην κυκλική δομή της ερμηνείας. Κατέδειξε τον θεμελιώδη νόμο κάθε είδους κατανόησης και γνώσης που είναι „aus dem Einzelnen den Geist des Ganzen zu finden, und durch das Ganze das Einzelne zu begreifen“ (σ.178)³. Υπάρχει μια σειρά φιλοσόφων που παρουσιάζουν τον ερμηνευτικό κύκλο ως οντολογικό πρόβλημα. Ανακύπτει έτσι το ερώτημα τι σημαίνει ακριβώς αυτό και αν πράγματι ο ερμηνευτικός κύκλος αποτελεί ένα τέτοιου είδους πρόβλημα (Albert, 1994). Σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη η οντολογία ασχολείται με το τι υπάρχει και τα οντολογικά επιχειρήματα συνήθως έχουν να κάνουν με τα βασικά δομικά υλικά του κόσμου και το χαρακτήρα τους. Εναλλακτικά, η αρχή των οντολογικών δεσμεύσεων (ontological commitments) του Quine σύμφωνα με την οποία το να υπάρχει κάτι σημαίνει να είναι η τιμή μιας φραγμένης ή δεσμευμένης μεταβλητής, δεν μας λέει ποια πράγματα υπάρχουν, αλλά το πώς να καθορίσουμε τα αντικείμενα τα οποία μια θεωρία ισχυρίζεται ότι υπάρχουν⁴. Σε κάθε περίπτωση η οντολογία ασχολείται με την ύπαρξη αντικειμένων και το ερώτημα που μας απασχολεί εδώ είναι αν ο ερμηνευτικός κύκλος έχει να κάνει με κάτι τέτοιο.

2. Πρβλ. Wolfgang Stegmüller (1979/1988, σ. 28): „[D]er Verstehenszirkel scheint der rationale Kern zu sein, welcher nach Ausschaltung aller irrationalen Faktoren von der These der Auszeichnung oder der Sonderstellung der Geisteswissenschaften gegenüber den Naturwissenschaften übrig bleibt.“

3. O Schleiermacher (1999, σ. 329) χαρακτήρισε κατόπιν το γεγονός, „dass, wie freilich das Ganze aus dem Einzelnen verstanden wird, so doch auch das Einzelne nur aus dem Ganzen verstanden werden könne“, ως ερμηνευτική αρχή (το „hermeneutischen Grundsatz“).

4. Πρβλ. για παράδειγμα Quine (1980).

II. Είναι ο ερμηνευτικός κύκλος ένα πρόβλημα λογικής; Ο ερμηνευτικός κύκλος μπορεί εναλλακτικά να θεωρηθεί ως πρόβλημα λογικής⁵. Είναι κατ' αρχήν δυνατόν το φαινόμενο του ερμηνευτικού κύκλου να έχει κάποια σχέση με τον λογικό κύκλο. Η σχέση μεταξύ του νόηματος του όλου προς τα μέρη και τανάπαλιν θα μπορούσε να είναι λογικής μορφής. Δύο είδη προβλήματος λογικού χαρακτήρα θα μπορούσαν να υπάρχουν εδώ. Ο ερμηνευτικός κύκλος θα μπορούσε να αφορά την *κυκλική επιχειρηματολογία* κατά την παραγωγή, η οποία εμφανίζεται όταν κατά τη διαδικασία αποδείξεως κάποιου ισχυρισμού χρησιμοποιεί κανείς μια πρόταση την οποία επροτίθετο κατ' αρχάς να αποδείξει. Ή θα μπορούσε να αναφέρεται στον *κυκλικό ορισμό*, ο οποίος εμφανίζεται όταν ένας όρος, ο οποίος είναι προς ορισμόν, έχει ήδη χρησιμοποιηθεί στο κείμενο προωθύτερα. Είναι η φύση του προβλήματος λογικής μορφής;

III. Είναι ο ερμηνευτικός κύκλος ένα εμπειρικό πρόβλημα; Ο ερμηνευτικός κύκλος συνήθως θεωρείται ως οντολογικό πρόβλημα ή ως πρόβλημα λογικής και αναλύεται αναλόγως. Προκύπτει όμως το ερώτημα αν το φαινόμενο που έχουν κατά νου οι εκπρόσωποι της ερμηνευτικής και το χαρακτηρίζουν ως 'ερμηνευτικό κύκλο' δεν είναι εν τέλει ένα εμπειρικό πρόβλημα. Με αυτό εννοώ ότι η κίνηση της κατανόησης από το όλο στο μέρος και πίσω στο όλο είναι μια νοητική λειτουργία που μπορεί να αναλυθεί με τα εργαλεία της εμπειρικής επιστήμης. Σε αυτήν την περίπτωση ο ερμηνευτικός κύκλος δεν θα συναρτάται με την οντολογία ή τη λογική, αλλά με την αναπαράσταση της γνώσης στο νου του ερμηνευτή, δηλαδή με το ακόλουθο εμπειρικής φύσης πρόβλημα: με ποιον τρόπο το γνωσιακό σύστημα του ερμηνευτή προσλαμβάνει, κατηγοριοποιεί και κατανοεί γραπτά σύμβολα; Είναι αυτή η νοητική λειτουργία αυτοματοποιημένη, και τι είδους γνωσιακός μηχανισμός ενεργοποιείται έτσι ώστε το νόημα ενός μέρους μιας γραπτής έκφρασης να γίνεται αντιληπτό στον ερμηνευτή μόνο σε εξάρτηση από το όλο και τανάπαλιν;

2. Η λύση του προβλήματος

Σε περίπτωση που ο ερμηνευτικός κύκλος ήταν είτε οντολογικό πρόβλημα είτε πρόβλημα λογικής, τότε οι συνέπειες θα ήταν πράγματι πολύ

5. Το locus classicus στο οποίο αναφέρεται η βιβλιογραφία είναι Gadamer (1959/1988, σ. 57): „Die hermeneutische Regel, dass man das Ganze aus dem Einzelnen und das Einzelne aus dem Ganzen verstehen müsse, stammt aus der antiken Rhetorik und ist durch die neuzeitliche Hermeneutik von der Redekunst auf die Kunst des Verstehens übertragen worden. Es ist ein zirkelhaftes Verhältnis, das hier wie dort vorliegt.“

σημαντικές. Αν μπορούσε να καταδειχθεί ότι ο ερμηνευτικός κύκλος είναι οντολογικό πρόβλημα, τότε θα αναγκαζόμασταν να μεταβάλουμε τις απόψεις μας περί οντολογίας. Επειδή ο ερμηνευτικός κύκλος είναι εν τη πράξει πανταχού παρών όταν γίνεται χρήση της γλώσσας και όταν γίνεται ερμηνεία κειμένων, θα αναγκαζόμασταν να προβούμε σε μια σειρά οντολογικών δεσμεύσεων, τις οποίες δεν θα ήμασταν διατεθειμένοι να αναλάβουμε σε διαφορετική περίπτωση. Από την άλλη μεριά, αν ο ερμηνευτικός κύκλος ήταν πρόβλημα λογικής, τότε αυτό θα σήμαινε ότι τα θέματα των ανθρωπιστικών επιστημών είναι αβέβαια και ο επιστημονικός τους χαρακτήρας σε κίνδυνο. Πολλά πράγματα διακυβεύονται και στις δύο περιπτώσεις. Θα ήθελα να καταδείξω ακολούθως ότι ο ερμηνευτικός κύκλος δεν είναι ούτε γνήσιο οντολογικό πρόβλημα ούτε πρόβλημα λογικής και ότι συνεπακολούθως ούτε η οντολογία, ούτε η μεθοδολογία των ανθρωπιστικών επιστημών αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο τον οποίο πολλοί φιλόσοφοι και ερευνητές στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες ισχυρίζονται ότι υπάρχει⁶. Θα καταδειχθεί πολύ περισσότερο ότι είναι εμπειρικό πρόβλημα, το οποίο έχει μελετηθεί από μακρού με τη χρήση των εργαλείων της εμπειρικής επιστήμης.

I. Γιατί ο ερμηνευτικός κύκλος δεν είναι οντολογικό πρόβλημα. Οι φιλόσοφοι που τονίζουν τον οντολογικό χαρακτήρα του ερμηνευτικού κύκλου δεν επικεντρώνονται σε μια περιφερειακή ή ειδική οντολογία, ως πούμε του κοινωνικού κόσμου. Η έρευνά τους δεν αφορά στον τρόπο κατά τον οποίο τα κοινωνικά γεγονότα υπάρχουν και τι είδους ιδιότητες έχουν⁷. Η έρευνά τους δεν αφορά επίσης στον τρόπο κατά τον οποίο η κοινωνική πραγματικότητα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εν γένει οντολογίας ή με άλλα λόγια στον τρόπο κατά τον οποίο η ύπαρξη των κοινωνικών γεγονότων συσχετίζεται με τα άλλα αντικείμενα που υπάρχουν. Αντιθέτως ισχυρίζονται ότι ο ερμηνευτικός κύκλος είναι η έκφραση της βασικής δομής των ανθρώπινων όντων. Το *locus classicus* στο οποίο αναφέρονται είναι από τον Heidegger (1927/1993, σ. 153): „Dieser Zirkel des Verstehens ist nicht ein Kreis, in dem sich eine beliebige Erkenntnisart bewegt, sondern er ist der Ausdruck der existenzialen Vor-Struktur des Daseins selbst. Der Zirkel darf nicht zu einem vitiosum und sei es auch nur zu einem geduldeten herabgezogen werden“⁸. Καθώς ο ισχυρισμός αυτός συνήθως δεν συγκε-

6. Για συζητήσεις της ερμηνευτικής μεθοδολογίας (ίde Little (1991 ch. 4), Kincaid (1996, ch. 6) και Manicas (2006, ch. 3).

7. Για μια τέτοια έρευνα πρβλ. για παράδειγμα Searle (1995 και 2005).

8. Ίδε επίσης την παρατήρηση του Gadamer (1959/1988, σ. 59): „Heideggers hermeneutische Reflexion hat ihre Spitze nicht so sehr darin, nachzuweisen, dass hier ein Zirkel vorliegt, als vielmehr darin, dass dieser Zirkel einen ontologisch positiven Sinn hat.“

κριμενοποιείται περαιτέρω μπορεί ενδεχομένως να λειτουργήσει ως μια ποιητική περιγραφή της ανθρώπινης φύσης, δεν συνιστά όμως σε καμία περίπτωση πρόβλημα και ούτε καν *επιχείρημα* το οποίο θα μπορούσε να γίνει αντικείμενο ορθολογικής εξέτασης.

II. Γιατί ο ερμηνευτικός κύκλος δεν είναι πρόβλημα λογικής. Ενώ ο λόγος για τον οποίο ο ισχυρισμός ότι ο ερμηνευτικός κύκλος είναι οντολογικό πρόβλημα φαίνεται να είναι σχετικά ξεκάθαρος, το ίδιο δεν συμβαίνει με το ερώτημα αν είναι πρόβλημα λογικής, μια και αυτό μοιάζει να είναι πιο σύνθετο. Όπως σημειώνει ο Stegmüller στο κλασικό του άρθρο (1979/1988, σ. 29επ.) το πρόβλημα του ερμηνευτικού κύκλου παρουσιάζει μια σειρά λογικών δυσκολιών, οι οποίες εμφανίζονται σε όλο το φάσμα της βιβλιογραφίας περί την Ερμηνευτική: το μεταφορικό λόγο, την έλλειψη σαφούς διάκρισης μεταξύ γλώσσας των αντικειμένων και μεταγλώσσας, την ασάφεια περί του λογικού status των βασικών ερμηνευτικών όρων (πάνω από όλα την αμφισημία του όρου 'κατανόηση'), τη μόνο φαινομενική αποστασιοποίηση από τον ψυχολογισμό, και τέλος την πλήρη έλλειψη αναλύσεως συγκεκριμένων παραδειγμάτων.

Εν τούτοις, αυτό που σε κάθε περίπτωση ισχύει είναι ότι το φαινόμενο του ερμηνευτικού κύκλου δεν έχει καμία σχέση με λογικό κύκλο παρά τις συχνές αναφορές των εκπροσώπων της Ερμηνευτικής περί του αντιθέτου. Η σχέση μεταξύ νοήματος του όλου προς τα μέρη και τανάπαλιν δεν είναι λογικής μορφής. Δεν αφορά επομένως στην *κυκλική επιχειρηματολογία* κατά την παραγωγή, η οποία εμφανίζεται όταν κατά την διαδικασία αποδείξεως κάποιου ισχυρισμού κανείς χρησιμοποιεί μια πρόταση την οποία ερωτήθηκε να αποδείξει. Ούτε αναφέρεται στον *κυκλικό ορισμό*, ο οποίος εμφανίζεται όταν ένας όρος, ο οποίος είναι προς ορισμόν, έχει ήδη χρησιμοποιηθεί στο κείμενο προωθύτερα.

Είναι ουχί ήττον όμως δυνατόν ο ερμηνευτικός κύκλος μη αποτελώντας σίγουρα περίπτωση λογικού κύκλου να είναι παρ'όλα αυτά εν τέλει πρόβλημα λογικής μορφής. Σε μια ενδελεχή εννοιολογική εξειδίκευση ο Stegmüller ισχυρίζεται ότι ο ερμηνευτικός κύκλος αποτελεί δίλημμα ή πιο συγκεκριμένα έξι διαφορετικά είδη διλημάτων, τα οποία εξαρτώνται από το τι εννοούμε κάθε φορά με την έννοια 'ερμηνευτικός κύκλος'⁹. Αυτός ο μετασχηματισμός του φαινομένου σε διαφορετικά είδη διλημάτων, δηλ. σε εκείνους τους τύπους δυσκολιών κατά τους οποίους ο ερευνητής είναι αναγκασμένος να επιλέξει μεταξύ δύο επιλογών που είναι και οι δύο στον ίδιο βαθμό ανεπιθύμητες, δεν μου φαίνεται να εί-

9. Για μια ακόμα πιο λεπτομερή εννοιολογική εξειδίκευση (ιδε Göttner (1973, σ. 132επ.).

να ορθός. Κατ'αρχάς η ανάλυση του Stegmüller επιχειρεί να καταδείξει ότι ο ερμηνευτικός κύκλος δεν είναι στην πραγματικότητα ένα λογικό πρόβλημα, αλλά ότι μπορεί παρ'όλα αυτά να ερμηνευθεί ως μεθοδολογικό πρόβλημα, το οποίο σε κάποιες από τις παραλλαγές του δεν είναι σε καμιά περίπτωση ένα στένα επιστημολογικό πρόβλημα των ανθρωπιστικών επιστημών, αλλά αφορά όλες τις επιστήμες. Αυτό είναι αληθές για παράδειγμα στην περίπτωση αυτού που είναι γνωστό ως το δίλημμα της επιβεβαίωσης, καθώς επίσης και στην περίπτωση του διαχωρισμού μεταξύ γνωστικού υπόβαθρου (background knowledge) και γεγονότων. Σε μια προσεκτική ανάλυση βασισμένη σε παραδείγματα τόσο από την αστρονομία, όσο και από τη λογοτεχνία ο Stegmüller καταδεικνύει ότι κατά τη διάρκεια του ελέγχου της σχετικής υπόθεσης αναφύονται δυσκολίες ακριβώς αναφορικά με τον διαχωρισμό μεταξύ γνωστικού υπόβαθρου (background knowledge) και γεγονότων. Ο έλεγχος των υποθέσεων απαιτεί τη σαφή διάκριση μεταξύ των υποθετικών συστατικών στα παρατηρησιακά δεδομένα (observational data) από τη μια πλευρά και του θεωρητικού γνωστικού υπόβαθρου (background knowledge) από την άλλη. Όπως δείχνει πειστικά ο Stegmüller (1979/1988, σ. 58επ.), αυτό το πρόβλημα σε καμιά περίπτωση δεν εμφανίζεται μόνο στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Μπορεί μόνο να λυθεί μέσω κριτικής συζήτησης και της συμφωνίας των ερευνητών για το ποια αρμόζουν να θεωρούνται ως γεγονότα και ποια ως γνωστικό υπόβαθρο (background knowledge) σε σχέση με την συγκεκριμένη προς έλεγχο υπόθεση. Οι Føllesdal, Walløe και Elster επίσης υποστηρίζουν τη θέση ότι ο ερμηνευτικός κύκλος είναι ένα μεθοδολογικό πρόβλημα. Συζητούν μια σειρά μεθοδολογικών προβλημάτων που εμφανίζονται κατά τη διαδικασία της κατανόησης και υποστηρίζουν τη θέση ότι όλα αναφέρονται στη σχέση θεμελίωσης (context of justification) μας ερμηνείας¹⁰.

Δεν επιθυμώ να φέρω αντιρρήσεις σε μια τέτοια θεώρηση του προβλήματος *per se*, εκτός ίσως από την παρατήρηση ότι σίγουρα δεν αφορά ένα λογικό πρόβλημα κατά οποιαδήποτε στενή έννοια, αλλά μάλλον ένα κατ'έξοχήν μεθοδολογικό πρόβλημα. Θα αρνιόμουν εν τούτοις να δεχθώ ότι η σχέση μεταξύ του νοήματος του όλου προς τα μέρη του και ανάπαλιν μπορεί να μετασηματισθεί κατ'αυτόν τον τρόπο. Μια κεντρική ιδέα των Stegmüller και Føllesdal, Walløe και Elster, την οποία αποδέχομαι

10. Ίδε Føllesdal, Walløe και Elster (1996, σ. 116επ.). Πραγματεύονται τέσσερις παραλλαγές του ερμηνευτικού κύκλου: τον κύκλο όλου και μέρους, τον κύκλο υποκειμένου-αντικειμένου, τον υποθετικό-παραγωγικό κύκλο και το κύκλο ερώτησης-απόκρισης. Ο Martin (1994, σ. 265επ.) επίσης επιχειρεί να δείξει "that there is a problem analogous to the hermeneutic circle in the natural sciences but that has not prevented natural scientists from objectively testing their theories".

πλήρως, είναι ότι κατά τη διαδικασία πρόσληψης του νοήματος ενός κειμένου διαφορετικές ερμηνευτικές υποθέσεις πρέπει να γίνουν αντικείμενο κριτικού ελέγχου. Κατά τη διαδικασία ελέγχου τέτοιων ερμηνευτικών υποθέσεων τα μεθοδολογικά προβλήματα ή διλήμματα που αυτοί οι συγγραφείς συζητούν, αναφύονται συχνά ή σχεδόν πάντα - κατά κύριο λόγο ανακύπτει το πρόβλημα του διαχωρισμού μεταξύ γνώσης του βάθους (background knowledge) και γεγονότων. Όμως, το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ του νοήματος του όλου προς τα μέρη του δεν εμφανίζεται κατά τον έλεγχο των ερμηνευτικών υποθέσεων, αλλά κατά τη διατύπωση τους. Εντοπίζεται ειδικότερα στο φαινόμενο που έρχεται στο φως όταν κανείς δεν κατορθώνει να κατανοήσει γλωσσικές εκφράσεις (ή άλλα σύμβολα) αμέσως, δηλ. κατά το μάλλον ή ήττον αυτόματα. Είναι τότε αναγκαίο να διατυπωθούν ερμηνευτικές υποθέσεις, και είναι ακριβώς κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας που καλείται κανείς να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της σχέσης του νοηματικού όλου προς τα μέρη του. Θα ασχοληθώ ως εκ τούτου ακολούθως με αυτή τη δραστηριότητα κατά τρόπο πιο συγκεκριμένο και θα περιγράψω πώς μπορεί αυτή να εξηγηθεί.

Συνοψίζοντας, μπορεί να ισχυρισθεί κανείς ότι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται ο ερμηνευτικός κύκλος από τους εκπροσώπους της Φιλοσοφικής Ερμηνευτικής δεν αποτελεί μεθοδολογικό δίλημμα που μπορεί να λυθεί μέσω μιας αιτιολογημένης απόφασης ή με κάποιο άλλο τρόπο. Παρουσιάζεται πολύ περισσότερο μια αναπόφευκτη ερμηνευτική κατάσταση και γίνεται λόγος περί 'κύκλου' ώστε να δραματοποιηθεί η κατάσταση. Οι Stegmüller και Føllesdal, Walløe και Elster αρνούνται το αναπόφευκτο του προβλήματος και καταδεικνύουν με τη βοήθεια μεθοδολογικών συλλογισμών την ύπαρξη ορθολογικών τρόπων αντιμετώπισης τού θέματος. Θα ήθελα να αποδεχθώ το αναπόφευκτο του προβλήματος, αλλά ταυτοχρόνως να το αποδραματοποιήσω καταδεικνύοντας ότι η ερμηνευτική κατάσταση είναι ένα εμπειρικό φαινόμενο.

III. Γιατί ο ερμηνευτικός κύκλος είναι ένα εμπειρικό φαινόμενο. „Wer einen Text verstehen will, vollzieht immer ein Entwerfen. Er wirft sich einen Sinn des Ganzen voraus, sobald sich ein erster Sinn im Text zeigt. Ein solcher zeigt sich wiederum nur, weil man den Text schon mit gewissen Erwartungen auf einen bestimmten Sinn hin liest. Im Ausarbeiten eines solchen Vorentwurfs, der freilich beständig von dem revidiert wird, was sich beim weiteren Eindringen in den Sinn ergibt, besteht das Verstehen dessen, was da steht.“ Έτσι περιγράφει ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος της Φιλοσοφικής Ερμηνευτικής, ο H.-G. Gadamer (GW, I, σ. 271), την ολοκλήρωση της διαδικασίας κατανόησης ενός κειμένου ως μια ακολουθία 'ερμηνευτικών κύκλων'. Ο ερμηνευτής διαβάζει ένα κείμενο με παγιωμένες προσδοκίες, δηλαδή με προκαταλήψεις (Vor-Meinungen bzw. Vorurteilen) και κατά τη διάρκεια της δρα-

στηριότητάς του προχωράει σε αλλαγές. Η κατανόηση του κειμένου παραμένει όμως διαρκώς καθορισμένη „von der vorgreifenden Bewegung des Vorverständnisses“ (Gadamer, GW, I, σ. 298). Κατά το τέλος αυτής της δραστηριότητας, στην τρόπο τινά ολοκληρωμένη κατανόηση, ο κύκλος του όλου και μέρους δεν εξαφανίζεται, αλλά πραγματώνεται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο („[wird] nicht zur Auflösung gebracht, sondern im Gegenteil am eigentlichsten vollzogen.“ (ibid.)). Σε αυτήν την κλασική περιγραφή¹¹ του ερμηνευτικού κύκλου είναι κατά την άποψή μου φανερό ότι – σε αντίθεση με αυτό που πρεσβεύουν οι περισσότεροι φιλόσοφοι της ερμηνευτικής σχολής – το περιγραφέν φαινόμενο είναι εμπειρικό.¹²

Περί τίνος πρόκειται λοιπόν, πιο ειδικά; Τι είδους γνωσιακή λειτουργία είναι η γλωσσική κατανόηση; Δεδομένου του γεγονότος ότι αυτή η γνωσιακή λειτουργία βελτιώνεται με την πράξη, έτσι ώστε κανείς να μπορεί να αυξήσει την ταχύτητά του κατά την εξάσκηση αυτής της λειτουργίας και να γίνει πιο ακριβής, φαίνεται ξεκάθαρα ότι πρόκειται περί δεξιότητας (skill). Εν γένει ισχύει, ότι η απόκτηση δεξιοτήτων είναι πολύ διαφορετική από την εκμάθηση γεγονότων¹³. Ένας βιολιστής για παράδειγμα μαθαίνει να παίζει κομμάτια πιο γρήγορα και να κρατάει το ρυθμό με την εξάσκηση. Ένα μικρό παιδί μπορεί να μάθει να βουρτσίζει τα δόντια

11. Κλασική με την έννοια ότι η τρέχουσα συζήτηση αναφέρεται σταθερά σε αυτό το χωρίο. Πρβλ. π.χ. Reale (2000, σ. 96επ.).

12. Είναι χαρακτηριστικό της επικρατούσας σύγχυσης ότι σε διαφορετικά loci ο ίδιος ο Gadamer λέει διαφορετικά ή και ακόμα αντιφατικά πράγματα για τον ερμηνευτικό κύκλο. Στο Wahrheit und Methode στην σελ. 298επ. “Der Zirkel des Verstehens ist also überhaupt nicht ein >>methodischer<< Zirkel, sondern beschreibt ein **ontologisches Strukturmoment des Verstehens**“ [Έμφαση δική μου, X.M.]. Αλλά σε μια υποσημείωση σημειώνει ο Gadamer αντιδρώντας στην άνω αναφερθείσα κριτική του Stegmüller (GW I, S. 271, Fn 187): „Die von logischer Seite gegen die Rede vom >>hermeneutischen Zirkel<< erhobene Einrede verkennt, dass hier überhaupt kein wissenschaftlicher Beweisanspruch erhoben wird, sondern dass es sich um eine aus der Rhetorik seit Schleiermacher bekannte **logische Metapher** handelt. [Έμφαση δική μου, X.M.]. Φαίνεται έτσι ότι είναι και τα δύο, ένα οντολογικό δομικό στοιχείο (ontologisches Strukturmoment) και μια λογική μεταφορά (logische Metapher), ενώ βέβαια παραμένει εντελώς απροσδιόριστη η σημασία μιας ‘λογικής μεταφοράς’.

13. Νευρολογικές μελέτες με ασθενείς που πάσχουν από αμνησία δείχνουν ότι η διαφορά μεταξύ απόκτησης δεξιοτήτων και εκμάθησης γεγονότων εδράζεται στο νευρικό σύστημα. Σε μία κλασική έρευνα οι Cohen και Squire, για παράδειγμα, αναφέρονται σε ασθενείς οι οποίοι ήταν ικανοί να αποκτήσουν μια ‘δεξιότητα διαβάσματος – καθρέφτη’ (mirror-reading skill), παρά το γεγονός ότι δεν είχαν μνήμη των λέξεων που διάβαζαν ούτε ακόμη του γεγονότος ότι είχαν έρθει αντιμέτωποι με το πρόβλημα. Η αμνησία σε σχέση με τις ειδικές λέξεις και με το γεγονός ότι ήρθαν σε επαφή μαζί τους στο πλαίσιο ενός εργαστηριακού πειράματος δεν εμπόδισε την εκμάθηση ή την εξάσκηση μιας δεξιότητας, δηλ. την ανάγνωση των λέξεων που ήταν παρουσιασμένες ως είδωλα σε καθρέφτη. Ίδε Cohen και Squire (1980).

του μόνο στην πράξη κλπ. Η έρευνα των μαθησιακών διεργασιών που οδηγούν στην απόκτηση τέτοιων δεξιοτήτων είναι από μακρού χρόνου ένα καθιερωμένο πεδίο ψυχολογικής έρευνας.

Στη δική μας περίπτωση είναι σημαντικό ότι κατά την απόκτηση δεξιοτήτων κανείς δεν καθίσταται μόνο ταχύτερος και πιο ακριβής, αλλά και το γεγονός ότι η εξάσκησή τους γίνεται ευχερέστερη και η δεξιότητα γίνεται αυτόματη¹⁴. Στην καθημερινή ζωή ένας εξαιρετικά μεγάλος αριθμός δεξιοτήτων εκτελούνται κατά τρόπο αυτοματοποιημένο. Αυτό σημαίνει ότι λαμβάνουν το χαρακτήρα ρουτίνων και ότι η εξάσκησή τους δεν απαιτεί γνωσιακούς πόρους, κυρίως αυτό που στην καθομιλουμένη ονομάζουμε 'προσοχή'. Η αυτοματοποίηση των δεξιοτήτων ουσιαστικά συνεπάγεται ότι η εξάσκησή τους γίνεται χωρίς ενσυνείδητη προσπάθεια. Στην περίπτωση της γλωσσικής κατανόησης, που ενδιαφέρει εδώ, χαρακτηριστικό είναι το λεγόμενο *stroop effect*, λόγω της ανακάλυψής του από τον Ridley Stroop¹⁵: όταν επιδεικνύονται σε υποκείμενα τα ονόματα χρωμάτων τα οποία είναι τυπωμένα με διαφορετικό χρώμα – 'μπλέ' τυπωμένο με κόκκινο, 'πράσινο' τυπωμένο με μαύρο κλπ., και καλούνται να κατονομάσουν τα χρώματα στα οποία είναι τυπωμένα τα ονόματα, τείνουν να διαβάζουν τις λέξεις, γιατί η ανάγνωση είναι αυτοματοποιημένη δεξιότητα. Τείνουμε να προφέρουμε τις λέξεις ασυνείδητα γιατί έχουμε εξασκηθεί σε αυτό για πολλά χρόνια.¹⁶

Αυτή η αυτοματοποίηση των αποκτηθεισών δεξιοτήτων είναι ένα γενικό φαινόμενο, το οποίο έχει ήδη αποτελέσει αντικείμενο εμπειρικής μελέτης και έχει εξηγηθεί (παρά το γεγονός ότι δεν έχει επέλθει ακόμα συμφωνία μεταξύ των ερευνητών για τις λεπτομέρειες της νευροφυσιολογικής διαδικασίας στην οποία εδράζεται). Είναι γνωστό, για παράδειγμα, ότι στη μεσαία φάση ενός παιχνιδιού, ένας πρωταθλητής σκακιού χρειάζεται πέντε ως δέκα δευτερόλεπτα για να προτείνει μια καλή κίνηση, η οποία είναι συχνά αντικειμενικά η καλύτερη δυνατή κίνηση (Simon, 1979, σ. 386επ.). Όπως παρατηρεί ο Simon όταν αναφέρεται σε αυτήν την εξήγηση: "[I]t does not go deeper than the explanation of your ability, in a matter of seconds, to recognize one of your friends whom you meet on the path tomorrow as you are going to class. Unless you are very deep in thought as you

14. Περί αυτού πρβλ. Baron (1994).

15. Ίδε Stroop (1935).

16. Είναι δυνατόν να βιώσει κανείς την ίδια δυσκολία με παρεμφερή τρόπο. Προσπαθήστε να δώσετε τον αριθμό των συμβόλων σε κάθε ομάδα συμβόλων στην κάτωθι λίστα. Όταν για παράδειγμα βλέπετε YYY, απαντήστε με τρία, όταν βλέπετε 5555 απαντήστε με τέσσερα κτλ.:

YYY → YY → 5555 → 33 → 444 → 22 → 222 → 3333 → 44444 → 3 → 11 → 222

walk, the recognition will be immediate and reliable. Now in any field in which we have gained considerable experience, we have acquired a large number of 'friends' – a large number of stimuli that we can recognize immediately.[...] We can do this not only with faces, but with words in our native language. Almost every college-educated person can discriminate among, and recall the meanings of, fifty to a hundred thousand different words. Somehow, over the years, we have all spent many hundreds of hours looking at words, and we have made friends with fifty or a hundred thousand of them. Every professional entomologist has a comparable ability to discriminate among the insects he sees, and every botanist among the plants. In any field of expertise, possession of an elaborate discrimination net that permits recognition of any one of tens of thousands of different objects or situations is one of the basic tools of the expert and the principal source of his intuitions”.

Φαίνεται λοιπόν πως τα κείμενα αναγιγνώσκονται όχι μόνο υπό το φως των υποθέσεων και προκαταλήψεων των αναγνωστών, αλλά -πιο γενικά- υπό το φως της εμπειρίας τους με το υλικό. Επειδή η αντίστοιχη δεξιότητα έχει γίνει ρουτίνα, το κείμενο κατανοείται συνήθως αυτόματα, και όχι ενσυνείδητα. Σε αυτό το σημείο πρέπει επίσης να τονιστεί ότι, δεδομένου ότι αυτή η δεξιότητα είναι περίπλοκη, όλα τα επίπεδα παίζουν ρόλο στη γλωσσική κατανόηση: το φωνολογικό, το σημασιολογικό, το συντακτικό και το πραγματιστικό επίπεδο. Αποκτά κανείς με το χρόνο εμπειρία σε όλα αυτά τα επίπεδα, έτσι ώστε ήχοι, λέξεις, προτάσεις και ολόκληρα κείμενα να κατηγοριοποιούνται αυτόματα και εξ' αυτού του λόγου η γλωσσική κατανόηση να γίνεται κατά αυτοματοποιημένο τρόπο.

Όταν όμως εμφανισθεί μια δυσκολία στη διαδικασία γλωσσικής κατανόησης και αν κανείς δεν κατορθώσει να κατανοήσει μια γλωσσική έκφραση αμέσως, τότε ενεργοποιούνται γνωσιακοί πόροι για την επίλυση του προβλήματος. Επικεντρώνουμε την προσοχή μας ώστε να ερμηνεύσουμε μια έκφραση: μια ερμηνευτική υπόθεση έχει ενσυνείδητα δημιουργηθεί. Στην ψυχολογία αυτή η ενσυνείδητη κατανόηση της γλώσσας μοντελοποιείται συχνά ως μια διαδραστική διαδικασία. Τα σχετικά επίπεδα της πληροφοριακής επεξεργασίας (information processing), το φωνολογικό, το σημασιολογικό, το συντακτικό και το πραγματιστικό δεν ενεργοποιούνται κατ' ακολουθίαν, δηλαδή το ένα μετά το άλλο. Αυτό που πολύ περισσότερο συμβαίνει, είναι ότι η πληροφορία γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας σε όλα τα επίπεδα παράλληλα και ταυτόχρονα. Το σύστημα γλωσσικής κατανόησης κρατάει όλες τις πληροφορίες διαθέσιμες, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατό να ανατρέξουμε σε όλες τις κατηγορίες πληροφοριών σε κάθε χρονική στιγμή¹⁷.

17. Αυτή η διαδραστική προσέγγιση του συστήματος γλωσσικής κατανόησης έχει πει-

Η συζήτηση περί ερμηνευτικού κύκλου δεν κάνει τίποτε περισσότερο από το να αποτυπώνει κατά ασαφή τρόπο τη διαδικασία έρευνας, η οποία ενεργοποιείται, όταν ο ερμηνευτής δεν έχει κατανοήσει κάτι αμέσως. Σήμερα, η ψυχολinguιστική δεν προσφέρει μόνο πιο ακριβείς περιγραφές του φαινομένου, αλλά παρέχει επίσης και εξηγήσεις των βασικών μηχανισμών γλωσσικής κατανόησης. Γνωρίζουμε για παράδειγμα ότι η αναγνώριση γλωσσικών μηνυμάτων είναι αποτέλεσμα της κατηγοριοποίησης υποδειγμάτων (classification of patterns) και ότι ένας αρκετά μεγάλος αριθμός δεδομένων είναι απαραίτητος για αυτήν την κατηγοριοποίηση. Οι εξηγήσεις οι οποίες προσφέρονται από την ψυχολinguιστική είναι διατυπωμένες σε μορφή που επιδέχονται εμπειρικού ελέγχου και έχουν εμπειρικά ελεγχθεί σε εργαστηριακά πειράματα – απλώς δεν ομιλεί κανείς περί ερμηνευτικών κύκλων σε αυτές τις περιπτώσεις¹⁸.

Θα ήθελα να αναφερθώ περαιτέρω και σε σχέση με την ολοκλήρωση της κατανόησης σε συμφωνία με την ολοκλήρωση του ερμηνευτικού κύκλου και στο γνωσιακό μηχανισμό που βρίσκεται στην βάση κάθε 'αχά' εμπειρίας ('aha experience'). Οι εμπειρίες 'αχά' διαφορετικής εντάσεως που έχει ο ερμηνευτής όταν η διαδικασία της κατανόησης ολοκληρώνεται δεν είναι ούτε ιρασιοναλιστική ούτε a priori. Το βασικό επιχείρημα προς επίρρωση του ισχυρισμού ότι υπάρχει ένας γνωσιακός μηχανισμός εν δράσει στο υπό μελέτη φαινόμενο είναι το γεγονός ότι μόνο άτομα με την κατάλληλη γνώση έχουν μια εμπειρία 'αχά'. Χωρίς αναγνώριση βασισμένη σε παρελθούσα εμπειρία η διαδικασία κατανόησης νέων γλωσσικών εκφράσεων δεν μπορεί να λάβει χώρα και κατά τη διάρκεια της άσκησης αυτής της δραστηριότητας η προαίσθησή μας (intuition) εκμεταλλεύεται τη γνώση που έχει αποκτηθεί κατά τη διάρκεια παρελθουσών ερευνών.

Τέλος, είναι σημαντικό να τονισθεί σε αυτό το σημείο ότι στη διαδικασία αντίληψης (perceptual process), η οποία βρίσκεται στη βάση της γενικότερης νοητικής λειτουργίας κατανόησης κειμένων, κατ' αρχάς η γραπτή έκφραση κωδικοποιείται πριν να μπορεί να λάβει χώρα, σε ένα δεύτερο στάδιο, η συντακτική και σημασιολογική ανάλυση που είναι γνωστή ως parsing. Parsing είναι η διαδικασία κατά την οποία οι λέξεις στην έκφραση μετατρέπονται σε μια νοητική αναπαράσταση (mental representation) βάσει του συνδυασμένου νοήματος των λέξεων. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας το νόημα μιας πρότασης γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας φράση φράση (Anderson, 2005, σ. 391.) Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τόσο συντακτικές όσο και σημασιολογικές νύξεις για να κατανοήσουν

ροματικά μελετηθεί κυρίως από τους Danks, Bohn & Fears (1983).

18. Για μια εμπειρισταωμένη εποπτεία του επιστημονικού πεδίου περί την γλωσσική κατανόηση με περαιτέρω βιβλιογραφικές αναφορές (ίde Anderson (2005, ch. 12).

μια πρόταση ή ένα κείμενο. Όπως ορθά σημειώνει ο Steven Pinker (1994, σ. 227): “Understanding, then, requires integrating the fragments gleaned from a sentence into a vast mental database. For that to work, speakers cannot just toss one fact after another into a listener’s head. Knowledge is not like a list of facts in a trivial column but is organized into a complex network. When a series of facts comes in succession, as in a dialogue or text, the language must be structured so that the listener can place each fact into an existing framework.”

Είναι λοιπόν φανερό ότι το φαινόμενο που ονομάζουμε ‘ερμηνευτικό κύκλο’ λαμβάνει χώρα κατά τη διαδικασία της κατανόησης. Όταν κανείς καλείται να αναγνώσει λέξεις, προσπαθεί αμέσως να εξαγάγει όσο περισσότερο νόημα είναι δυνατό: δεν περιμένει, με άλλα λόγια, ώσπου να ολοκληρωθεί η πρόταση πριν καταλήξει στον τρόπο με τον οποίο θα ερμηνεύσει κάποια λέξη. Αυτό είναι ένα εύρημα το οποίο ήρθε στο φως, μεταξύ άλλων, με τα πειράματα των Just και Carpenter¹⁹. Αν κάποια πρόταση περιλαμβάνει άγνωστες λέξεις οι οποίες δεν μπορούν να κατανοηθούν αμέσως, τότε κανείς καταναλώνει επιπρόσθετο χρόνο στο τέλος της φράσης ή της πρότασης για να ολοκληρωθεί η κατανόηση του νοήματος. Έτσι, το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ νοήματος του όλου προς τα μέρη και τανάπαλιν δεν εμφανίζεται κατά τον έλεγχο των ερμηνευτικών υποθέσεων, αλλά κατά τη διαδικασία γένεσής τους. Αναφέρεται στο φαινόμενο που εμφανίζεται όταν δεν είναι δυνατόν να κατανοηθούν οι γλωσσικές εκφράσεις αμέσως, δηλ. κατά το μάλλον ή ήττον αυτόματα. Αυτό το πρόβλημα φαίνεται λοιπόν να εμφανίζεται για *αμφότερες τις λέξεις και τις προτάσεις, καθώς επίσης και για ολόκληρα κείμενα*. Προς επίλυσή του επικεντρώνουμε την προσοχή μας προκειμένου να ερμηνεύσουμε ενσυνείδητα μια έκφραση και οι ερμηνευτικές υποθέσεις γεννώνται ενσυνειδήτως.

Θα έπρεπε να έχει στο μεταξύ καταστεί φανερό από την μέχρι εδώ επιχειρηματολογία μου, αλλά θα επιθυμούσα να το διατυπώσω και *expressis verbis*: για την εγκυρότητα του γενικού μου επιχειρήματος δεν είναι αναγκαία η αποδοχή για παράδειγμα του μηχανισμού του parsing ως της ορθής εξήγησης του φαινομένου ή του γεγονότος ότι τα σχετικά επίπεδα επεξεργασίας των πληροφοριών ενεργοποιούνται ταυτόχρονα

19. Οι Just και Carpenter μελέτησαν την κίνηση των ματιών κατά τη διάρκεια αναγνώσεως μιας πρότασης και καθώς τα υποκείμενα όταν αναγιγνώσκουν προσηλώνουν το βλέμμα τους σχεδόν σε κάθε λέξη, βρήκαν ότι ο χρόνος τον οποίο δαπανούν τα υποκείμενα για την προσήλωση σε μια λέξη είναι ανάλογος με το μέγεθος των πληροφοριών που περιλαμβάνει η αντίστοιχη λέξη. Αν μια πρόταση περιλαμβάνει μια σχετικά άγνωστη λέξη, η κίνηση του ματιού σταματάει κατά μεγαλύτερο διάστημα σε αυτήν τη συγκεκριμένη λέξη. Επίσης, στο τέλος της φράσης στην οποία βρίσκεται η άγνωστη λέξη υπάρχουν μεγαλύτερες παύσεις. Ίδε Just και Carpenter (1980).

και όχι κατ' ακολουθίαν. Το μόνο που είναι σημαντικό είναι ότι αυτοί οι ισχυρισμοί είναι εμπειρικού χαρακτήρα – *ακόμα και αν είναι λανθασμένοι, παραμένουν όμως εμπειρικού χαρακτήρα.*

3. Συμπέρασμα

Συμπεραίνοντας, είναι δυνατόν να ισχυρισθεί κανείς ότι μέχρι σήμερα δεν έχει καταστεί δυνατό να καταδειχθεί πειστικά ότι ο ερμηνευτικός κύκλος είναι οντολογικό ή λογικό πρόβλημα. Όλα συντείνουν μάλλον στο ότι ο ερμηνευτικός κύκλος περιγράφει ένα εμπειρικό φαινόμενο, το οποίο μπορεί να μελετηθεί μέσα στο πλαίσιο της ψυχολογίας και των άλλων εμπειρικών επιστημών. Δεν μπορεί έτσι να χρησιμεύσει ως ένα νομιμοποιητικό επίχειρημα για το διαχωρισμό μεταξύ των φυσικών και των ανθρωπιστικών επιστημών και δεν μπορεί ως εκ τούτου να εδραιώσει την απαίτηση για αυτονομία των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών.

Βιβλιογραφία

- ANDERSON, JOHN R. (2005), *Cognitive Psychology and Its Implications*, 6th edition, New York: W.H. Freeman and Company.
- ALBERT, HANS (1994): *Kritik der Reinen Hermeneutik*, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- AST, FRIEDRICH D. (1808), *Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik*, Landshut: at Jos. Thomann, Buchdrucker und Buchhändler.
- BARON, JONATHAN (1994), *Thinking and Deciding*, 2nd Edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- COHEN, NEAL and SQUIRE, LARRY R. (1980), „Preserved Learning and Retention of Pattern-Analyzing Skill in Amnesia: Dissociation of Knowing How and Knowing That“, in: *Science*, vol. 210, σ. 207-210.
- DANKS, JOSEPH H., BOHN, LISA & FEARS, RAMONA (1983), “Comprehension Processes in Oral Reading”, in: Giovanni B. Flores d’Arcais & Robert J. Jarvella (eds): *The Process of Language Understanding*, Chichester, Chishester, New York etc.: John Wiley & Sons, σ. 193-223.
- FØLLESDAL, DAGFINN, WALLØE, LARS and ELSTER, JOHN (1996), *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*, Oslo: Universitetsforlaget.
- GADAMER, HANS-GEORG (1959/1988), “Vom Zirkel des Verstehens,” in: Festschrift für Martin Heidegger zum 70. Geburtstag, (Hrsg.) G. Neske, Pfullingen 1959, σ. 24-35, επανέκδοση στο *Gesammelte Werke, Bd. 2, Hermeneutik II: Wahrheit und Methode, Ergänzungen, Register*, 2. Auflage, Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), σ. 57-65.
- GADAMER, HANS-GEORG (1960/1990): *Gesammelte Werke, Bd. 1, Hermeneutik I: Wahrheit und Methode*, 6. Auflage, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- GOETTNER, HEIDE (1973), *Logik der Interpretation*, München: Wilhelm Fink.
- HEIDEGGER, MARTIN (1927/1963), *Sein und Zeit*, 17. Auflage Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- JUST, MARCEL ADAM and CARPENTER, PATRICIA A. (1980), „A Theory of Reading: From Eye Fixations to Comprehension“, in: *Psychological Review*, vol. 87, σ. 329-354.
- KINCAID, HAROLD (1996), *Philosophical Foundations of the Social Sciences*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LITTLE, DANIEL (1991), *Varieties of Social Explanation*, Boulder, Colorado: Westview Press.
- MANICAS, PETER (2006), *A Realist Philosophy of Social Science. Explanation and Understanding*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MANTZAVINOS, C. (2005), *Naturalistic Hermeneutics*, Cambridge: Cambridge University Press
- MARTIN, MICHAEL (1994), “Taylor on Interpretation and the Sciences of Man” in: *Readings in the Philosophy of Social Science*, (eds.) Martin, Michael and McIntyre Lee C., Cambridge/Mass.: The MIT Press, σ. 259-279.
- PINKER, STEVEN (1994), *The Language Instinct*, New York: Perennial Classics.

- QUINE, WILLARD VAN ORMAN (1980), *From A Logical Point of View*, 2nd. Rev. Ed., Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- REALE, GIOVANNI (2000), „Gadamer, ein großer Platoniker des 20. Jahrhunderts“, in (Hrsg.) Günter, Figal: *Begegnungen mit Hans-Georg Gadamer*, Stuttgart: Reclam, σ. 92-104.
- SCHLEIERMACHER, FRIEDRICH DANIEL ERNST (1999), *Hermeneutik und Kritik*, (Hrsg.) Manfred Frank, 7. Auflage Frankfurt am Main: Suhrkamp, 7th Edition.
- SEARLE, JOHN (1995), *The Construction of Social Reality*, New York: Free Press.
- SEARLE, JOHN (2005), “What is an Institution?”, in: *Journal of Institutional Economics*, vol. 1, σ. 1-22.
- SIMON, HERBERT (1979), *Models of Thought*, New Haven and London: Yale University Press.
- SIMON, HERBERT (1983), *Reason in Human Affairs*, Stanford, California: Stanford University Press.
- STEGMUELLER, WOLFGANG (1979/1988), “Walther von der Vogelweides Lied von der Traumliebe und Quasar 3 C 273. Betrachtungen zum sogenannten Zirkel des Verstehens und zur sogenannten Theorienbeladenheit der Beobachtungen“, in: *Rationale Rekonstruktion von Wissenschaft und ihrem Wandel*, Stuttgart: Reclam, σ. 27-86
- STROOP, H. RIDLEY (1935), „Studies of Interference in Serial Verbal Reactions“, in: *Journal of Experimental Psychology*, vol. 18, σ. 643-662.
- TAYLOR, CHARLES (1985): “Interpretation and the Sciences of Man”, στο ίδιού: *Philosophy and the Human Sciences*, Philosophical Papers vol. 2, σ. 15-57.

Abstract

The hermeneutic circle serves as a standard argument for all those who raise a claim to the autonomy of the human sciences or propagate an alternative methodology for the human sciences. In this paper I check the soundness of this argument. It is argued that the hermeneutic circle is neither a genuine ontological problem nor a logical problem and consequently that it cannot lend legitimacy to the claim of autonomy of the human sciences. Rather, it is shown that it is an empirical problem, which has long been studied using the tools of the empirical sciences.